

POLEMIKE

PARALELNA HISTORIOGRAFIJA

(*O nekim devijacijama u historiografiji: Povodom knjige: Siniša Mišić, Humska zemlja u srednjem veku*)

Esad KURTOVIĆ
Filozofski fakultet, Sarajevo

Abstrakt: Kroz nekoliko primjera komentiranih u pristupu autora Siniše Mišića u monografiji 'Humska zemlja u srednjem veku' prepoznaje se zanemarivanje istinskih vrijednosti istraživačkog postupka u korišćenju izvora i neuspješno valoriziranje prateće literature. Uočene devijacije proizvode niz dilema pred kojima stoji aktualna historiografija i opće zaključke koji su naizgled prestrogi, hiperkritički nastrojani, no sasvim izvjesno utemeljeni i upozoravajući u aktualnim olakim shvatanjima znanstvenog rada. Ukupnom metodološkom prezentacijom u monografiji je dobijena fiktivna spoznaja, hibridan i površan kompilatorski izraz proizvoljne znanosti potpuno odvojene od fundusa izvornih pokazatelja kao uobičajenog polazišta za istinskog istraživača. U paralelnoj dimenziji sa historiografijom stvorio se izraz koji je njena negacija. Analizirani primjeri daju potpuno negativnu impresiju pred spoznajom koja se na osnovu izvršenog istraživanja može da ponudi suvremenoj historiografiji.

Abstract: Through several examples from the paper of Siniša Mišić, which is a part of the monograph entitled The Land of Hum in the Middle Ages one can easily see a certain neglect for the true values of the proper procedure of research in the use of sources and an unsuccessful evaluation of literature. Detected deviations give rise to numerous dilemmas confronting current historiography, whereas, even though this general conclusion relating the quality of this paper may seem too strict, hypercritical, yet it is quite certain that it is well founded and that it contains a warning vis-à-vis our

current loose understanding of scientific work. The overall methodological presentation in this monograph gives fictitious findings, a hybrid and superficial compilatory expression of arbitrary science, completely alienated from the body of original sources that should always be the sole point of departure for every true researcher. Offering a parallel dimension of historiography, it creates something that turns into its own negation. The examples we have analysed here give a very negative impression of the findings offered by this paper to the contemporary historiography.

Knjiga autora Siniše Mišića pod naslovom *Humska zemlja u srednjem veku*¹ prezentirana je, doživljena i dočekana na različite načine. Uglavnom su prepoznata izražena dnevopolitička, vjerska i etnografska projiciranja koja su postavljena kao isključiva, prečišćavana i obeshrabrujuća (uzaludno nacionalistička) svrsishodnost historije naspram namjere i želje da se bogatstvo historijskog razvoja prepozna kao odraz znanosti i uporište u razumijevanju srednjovjekovnog, ali i modernijeg i suvremenijeg doba na području Hercegovine. Kao takva, iz tog ugla, teško da će naći znanstvena uporišta u daljim proučavanjima hercegovačkog prostora.²

Određena kvaliteta očekivana je u ponudi historijske topografije, privrede i društva koji su sastavni dijelovi Mišićeve monografije. Tu se očekivao historičar, istraživač koji je u tim (za dnevopolitičku praksu: drugim) oblastima pobjegao u znanost, vratio se zanatu i smislu bitisanja struke u kojem nema estradnih potreba neumoljivo žedne i sumorne balkanske dnevopolitičke prakse. Na to je upućivao i, za one koji to znaju, respektabilan broj serija i svezaka neobjavljene arhivske građe koju je autor postavljao u svojim napomenama.

Prezentirana istraživačka podloga ipak nije izdržala ni u tim segmentima. Iskričavi primjeri usputnog poravnavanja činili su se u početku kao sitni propusti koji bi

¹ Siniša Mišić, *Humska zemlja u srednjem veku*, DBR International Publishing - Filozofski fakultet, Biblioteka Znamen, Knjiga 10, Beograd 1996, str. 384.

² Uporedi apostrofiranja: Esad Kurtović, *Historiografska literatura o srednjovjekovnoj Bosni objavljena u zemlji i inostranstvu 1980-1998*, Prilozi Instituta za istoriju 29, Sarajevo 2000, 49-88, 76-77; Isti, *Siniša Mišić, Humska zemlja u srednjem veku*, DBR International Publishing - Filozofski fakultet, Biblioteka Znamen, Knjiga 10, Beograd 1996, str. 384 (manji format), ćir, Hercegovina 13-14, Mostar 2001, 309-312; Mladen Ančić, *Humsko kneštvo*, Mladen Ančić, *Na rubu Zapada. Tri stoljeća srednjovjekovne Bosne*, Hrvatski institut za povijest - Dom i svijet, Biblioteka Hrvatska povjesnica, Monografije i studije III/12, Zagreb 2001, 141-176, 143.

se mogli razumijeti i donekle tolerirati u ogromnom sintetskom pregledu kakav je bio u polazištu Mišićevog prezentiranja. Iako koristi neobjavljenu građu za XV. stoljeće, na koje smo interesno obratili posebnu pažnju vlastitim uvidom, autor je nekako u fragmentima znao onoliko koliko se već u objavljenom moglo nalaziti. No, detaljnija provjeravanja vremenom su se pretvorila u prepoznavanje jednog općeg negativnog pravila koje je kao neprimjerenu metodologiju u svom istraživačkom radu prezentirao i ponudio Siniša Mišić. Ukupna slika ostala je na kraju, ne na pitanju kako se sve to moglo desiti, jer je linija pristupa autora istraživačkom procesu prepoznata, već pred zadivljujućim pitanjem: Kako je sve to moglo proći do šire stručne javnosti uz pominjanje respektivnih istraživača, bukvalno čitave suvremene škole univerzitetskog Beograda, od davnina jakog zanatskog i znanstvenog centra i čitave znanstvene škole u proučavanju historije srednjovjekovne Bosne? Odgovor će tražiti onaj koga to bude interesovalo, ali bit će i ostatak da je Mišićeva monografija svakako karakteristika vremena u kojem se nisu birala sredstva za postizanje unaprijed zacrtanih ciljeva, pa i u znanstvenim krugovima. Cilj ove kritike je da se skrene pažnja na negativne metodološke, istraživačke i uopće znanstvene uzuse pri korišćenju izvora i literature koje daje i otvara monografija Siniše Mišića pred suvremenom historiografijom.

Prezentirani primjeri pokazuju nevjerovatno, da golim signaturama, kao arhivskim pokazateljima načičkan rad nije uopće plod Mišićevih arhivskih istraživanja, da dostupni rezultati historiografije nisu pozitivno iskorištavani već zloupotrebljavani iskrivljivanjem, te da je rezultat nalik fikciji kojom se temeljne vrijednosti historiografije obezvrjeđuju u potpunosti. Stranice koje slijede nisu sve što se može izdvojiti i daleko većim brojem činjenica pokazati kao negativna strana u metodologiji paralelne historiografije koju demonstrira Siniša Mišić. Olako je ukratko reći da nešto ne valja i da nema smisla trošiti vrijeme da se to i pokaže, ali i teško je pokazivati da nešto ne valja u slučajevima kada za dokazivanje treba potrošiti mnogo više vremena i prostora nego što je trebalo autoru da napiše onako loše kako je napisao. U prvom slučaju naizgled zlobno, a u drugom, po rezultatu, zasigurno usred besmisla. U svakom slučaju neproduktivno, naročito obzirom na ciljeve i svrhu kritike kojoj je namjera prepoznavanje i negiranje uočenih devijacija u istraživačkom radu. No, mislim da bi, kao nešto između, ovdje izdvojeno, ni kratko ni dugačko, moglo poslužiti struci za raspravu i da bi se historiografija okoristila kada bi nastala rasprava koju otvaram u ovdje kritiziranim primjerima.

Radisalići i Vlatko Đurđević ?!

Jula 1420. godine Veličko Jurković podnio je tužbu protiv braće Vladislava i Miluda Radišića iz Pocrnja zbog pljačke izvršene u Kruševici kod Ljubinja. Predmet

pljačke bila su dva lukna žita (koja su činila jedan dubrovački star žita) i jedan vo vrijednosti osam perpera. Kao svjedoci zabilježeni su braća Grubač i Budimir Dru-
žetić iz Pocrnja.³

Sa drugim akterima jedan sličan slučaj registriran u knjizi kod Siniše Mišića iza-
zvao je dodatne provjere. Naime, Mišić navodi da “Braća Radisalići iz katuna Po-
crnje su u Kruševici kod Ljubinja silom oduzeli Vlatku Đurđeviću dva lukna žita i
deo stoke” sa uporištem na arhivski podatak: DAD, Lam. de foris, IV, 249 pod datu-
mom 26.09. 1420.g.⁴

Budući historičari, ljubitelji prošlosti i uopće pisci sinteza o Ljubinju, koji bi
svoju radnju pravili na osnovu ovdje ponuđena dva slučaja, kao izvršenih arhiv-
skih istraživanja, oslanjajući se na njih kao na utemeljene pristupe, došli bi u situa-
ciju da na osnovu iznesenog govora o dvije pljačke koje su se desile na istom pro-
storu u kratkom vremenskom razmaku. U svemu tome, i da ne znaju za to, napravi-
li bi drastičnu pogrešku. Naime, navedeni slučaj pljačke koji demonstrira Siniša Mi-
šić nije se uopće ni desio jer tako navedenog slučaja nema u arhivskoj građi! Kako
navedenog među arhivskim pokazateljima uopće nema na dotičnoj strani folije, po-
stavilo bi se pitanje o čemu se radi. Stvar je jedino jasna kada se napravi poredba sa
ispisima Marka Vega, koje je Siniša Mišić obilato koristio u svome radu iako to re-
lativno često, kao i u ovom slučaju, nije naznačavao. Da jeste, time ne bi došao u si-
tuaciju da mu ekskluzivno pripisujemo imaginiranu, paralelnu historiju. I zaista, sve
navedeno se tamo u ispisima Marka Vega i nalazi, osim navedene signature i data-
cije koju je Marko Vego na dotičnom mjestu sasvim izostavio, a Siniša Mišić je uz
taj Vegin tekst isписа, signaturu i datum “pozajmio” iz narednog “dokumenta” kojeg
Vego ispisuje niže njega uz drugi ispis i drugi događaj. Mišić je tako, vjerovatno mi-
sleći da je ista signatura i datum vezan za oba dokumenta, premjestio ovaj događaj u
kasnije vrijeme.⁵ No, vidjet ćemo i naredni Vegin ispis će “pozajmiti” za drugi doga-
đaj, bez obzira što će ga datirati istim datumom i istom signaturom.

Za razliku od Siniše Mišića, Marko Vego je zapravo čitao gore navedeni doku-
mentat ali nije za njega dao signaturu i datum, niti ispravnu transkripciju. Nisu braća

³ “Veliçhus Iurchouich ... supra Vladislauum et Milud fratres Radisich de Pocerchia. Eo quia
nunc sunt dies octo quod predicti in Cruseuica in Glubigna sibi violenter abstulerunt duos
luchnas de grano qui faciunt unum starium mensere Ragusii et unum bouem valoris yperpe-
ros octo. TT: Grubaç Drušetich, Budimir fratres de Pocerchia” (14.07. 1420), Državni arhiv u
Dubrovniku (dalje: DAD), Lamenta de foris, IV, 214.

⁴ S. Mišić, *Humska zemlja u srednjem veku*, 205, i napomena 23 na strani 318.

⁵ Marko Vego, *Ispisi iz Historijskog arhiva u Dubrovniku o srednjovjekovnoj Hercegovini*,
Hercegovina 1, Mostar 1981, 279-312, 284.

Radisalić nego Radišić, nije dio stoke nego jedan vo vrijednosti osam perpera, nije sve to oduzeto Vlatku Đurđeviću nego Veličku Jurkoviću i nije među svjedocima naveden Zubac nego Grubač. O “katunu Pocrnja” nema izričitog navoda.

Dakle, ovdje nismo prezentirali dva slučaja registrirane pljačke nego jedan. Navedenim neopreznim postavljanjem signatura, datuma i imena Siniša Mišića na ovom mjestu pokazuje da dotičnu arhivsku stranicu nije ni vidio. Osim Ljubinja, Siniša Mišić u svoj registar nije unio dotično navođenje Pocrnja, Kruševice, braće Radisalić i Vlatka Đurđevića. Uz poznatog Vlatka Đurđevića, kojeg ima u registru, nije naveo i pokazatelj iz ovog dokumenta.⁶ Po svemu, čini se da je ovim podacima Marka Vega kao istraživača arhivske građe popunjavao praznine u svojim vlastitim istraživanjima koja su izostala ...

Na kraju, desio se i primjer koji pokazuje kuda ide paralelna historiografija. Vjerujući postavci Siniše Mišića pri obradi materijalne kulture Ljubinja i njegove okoline autor Aleksandar Ratković je preuzeo njegov podatak, uredno citirajući autora kojeg koristi. On navodi: “Braća Radisalići, iz katuna Pocrnje u Kruševici kod Ljubinja, silom su oduzeli 26.11. 1420.g. Vlatku Đurđeviću dva lukna žita i neutvrđen dio stoke”, prateća napomena: “S. Mišić, *n.d.*, Beograd 1996, 205.”⁷ Aleksandar Ratković je istraživač materijalne kulture, kojemu su istraživači pisane građe u sferi pomoćne discipline i čijim rezultatima se on služi u svom radu (mada se pokazalo da u radu sa pisanom građom upravo istraživači materijalne kulture ponekad daju i koriste sumnjive rezultate). Iako Ratković ne zna da citirani podatak nije tačan i da ne potječe iz neobjavljene arhivske građe nego nepravilnog ispisa Marka Vega, niko ga ne može kriviti što je treći u nizu svojevrstnih “kliconoša” u svijetu paralelne historiografije.

Da je ovaj nepravilni ispis Marka Vega u priličnoj mjeri popularan pokazuju i drugi autori. Prateći vlahu Pocrnje Đuro Tošić govori o pripadnicima džemata Heraka sina Radonje (prema osmanskome popisu iz 1477), pa navodi: “Pomenimo na kraju i da su pripadnici njegovog džemata Vukač Zubanović, te Vukosav i Stepan Budimirović bili potomci Zubana Družetića i brata mu Budimira koji se javljaju pred dubrovačkim sudom u ulozi svjedoka povodom neke pljačke koja se desila više od pola vijeka ranije u Kruševici kod Ljubinja”, uz prateću napomenu: “HAD: Lam. de

⁶ Uporedi, S. Mišić, *Humska zemlja u srednjem veku*, strana 205 i registar lica i mjesta na kraju knjige.

⁷ Aleksandar Ratković, *Ljubinja – srednjovjekovne nekropole i crkvišta* (Prilozi monografiji), Opština Ljubinja, Ljubinja 2002, 125. Mišićev datum, rimsku brojku za septembar (IX), Ratković je malo promiješao i pretvorio u novembar (XI), a Mišićev ‘deo stoke’ pretvorio u ‘neutvrđen dio stoke’.

For. IV fol. 249, 26.IX 1420”.⁸ Radilo bi se o liniji patronimika Grubač – Zubanović, koja ne može stajati.

Kruševac, Tulji, Galčići !?

U poglavlju o seoskim naseljima, za područje Popova Mišić navodi: “Kod sela Kruševca (takode pripada Popovu) desila se pljačka 1420. godine, a u njoj su učestvovali i Radenko Galčić iz sela Galčića (kod Veličana) i Vukašin Tulić iz sela Tulji”⁹, a sa uporištem na голу signaturu [Lam. de foris, IV, 249 (26.09. 1420)].¹⁰ Ovim je Mišić na istoj stranici folije i pod istim datumom, kao i u prvom slučaju, dobio još jedan događaj. Da se nalazio pred barem polovinom brojnih folija iz svezaka *Lamenta de foris* koje citira u svojoj monografiji takav propust ne bi napravio. Naime, dvije različite tužbe su rijetka karakteristika iste folije. I ovoga puta njegov izvor nije neobjavljeni arhivski pokazatelj na kojega se poziva. Na dotičnoj foliji od toga nema ništa. Opet su u pitanju ispisi Marka Vega koje Mišić ne spominje.

U svome ispisu, Marko Vego navodi: “Milač Bečković de Pogliče optužio je pred dubrovačkim knezom i njegovim sudijama Pribetka Bogetića i Stipana, rođaka Rasoja (Ivanovića), Radonju, ljude Rasoja Ivanovića i Mileta Miljenića, Radivoja Dobrisalića, te Radenka Galičića i Vukašina Tulića zbog pljačke robe in loco dicto Zuaglina (Čvaljina). Radi se o vrlo važnom dokumentu koji jasno dokazuje da je Radenko Galičić iz popovopoljskog sela Galičića u blizini Veličana, dok je Vukašin Tulić iz sela Tulji. Ta sela i ta prezimena često se spominju u dubrovačkim zapisima (*Lamenta de foris* IV, list 249, 26. IX 1420)”.¹¹

Dok je Marko Vego pretpostavljao da je “Radenko Galičić iz ... Galičića”, a “Vukašin Tulić iz sela Tulji”, izvodeći to na osnovu njihovih prezimena, u razumijevanju njegovih ispisa koliko-toliko jasno razdvajajući šta je našao u dokumentu a šta on sam tumači, Siniša Mišić samouvjereno upućuje da se sve to nalazi u navedenom dokumentu, što nije tačno. Pravo je pitanje na osnovu čega je Mišić napisao da se pljačka desila “kod sela Kruševca”! Vjerovatno rep iz prethodnog Veginog ispisa?

⁸ Đuro Tošić, *Prilog proučavanju Donjih vlaha u istočnoj Hercegovini*, Zbornik za istoriju Bosne i Hercegovine 4, Beograd 2004, 81-132, strana 86 i prateća napomena 40.

⁹ S. Mišić, *Humska zemlja u srednjem veku*, 160.

¹⁰ *Isto*, napomena 65 na strani 310.

¹¹ M. Vego, *Ispisi iz Historijskog arhiva u Dubrovniku o srednjovjekovnoj Hercegovini*, 284.

Na kraju, navedeni slučaj nije baš ni onakav kakvim ga prezentira Marko Vego obzirom na broj i imena svih sudionika, a ni signatura mu nije tačna.¹² Siniša Mišić navedeni dokumenat uopće nije imao u rukama kako je to prezentirao u svojoj monografiji. Ne ispis, nego tumačenje pisane građe od strane Marka Vega za Sinišu Mišića je neobjavljeni arhivski izvor!

Kako to izgleda možemo vidjeti na srodnom primjeru: Ako Vukosav (ne Vukašin, kako to navode Vego i Mišić) Tulić, samo zbog svoga prezimena može da bude iz sela Tulji, onda to može da bude i izvjesni Božidar Tulić iz Popova, pomenut 1415.godine u ugovoru o držanju stoke,¹³ istina za kojeg možda ni Siniša Mišić ni Marko Vego nisu čuli. Božidar bi mogao biti blizak srodnik Vukosava Tulića. Božidar bi mogao biti rođeni brat Vukosava Tulića. Sve to zaista može takvo biti. No, to je tumačenje koje se treba određenim upotrebljenim formulacijama jasno razlikovati od onoga što je zabilježeno u arhivskoj građi koju treba predočiti da bi se jedno od drugog jasno razlikovalo, tj. šta piše u građi, a šta je iz nje izvedeno, jer u građi ne piše niti da je Božidar Tulić iz sela Tulji, niti da je srodnik Vukosava Tulića, niti da je brat Vukosava Tulića! Dakle, ne može se samo postaviti gola signatura i tvrditi da tamo u građi stoji da je Božidar Tulić iz sela Tulji!

Siniša Mišić poznaje selo Tulji samo prema Marku Vegi (1420. godine), daje u registru “Tulji, selo” i registrira ga na svojoj karti Popova pod “Tulje” sa oznakom: “sela XIV i XV veka”.¹⁴ Izvedeno Tulji od Tulić pa – Tulje, bi se možda i moglo pojašnjavati, ali kakav-takav izvor iz 1420. godine i XIV.-XV. stoljeće je previše smjelo baratanje arhivskom građom! Marko Vego je s tim u vezi pokušao biti izričit. Mислеći na prezimena Galičić (ne Galčić kako nalazi Mišić) i Tulić i sela Galičići (ne Galčić kao Mišić) i Tulji naveo je da “ta sela i ta prezimena često se spominju u du-

¹² “Milach Beçhouich de Pogliçe ... supra Pribettam Bogettich, Stipanum consobrinum Crassoy, Radognam homines Crassoy Iuanouich et Milath Migneuich, Radiuoy Dobrosaglich et eius fratrem Raianum, Vlatchum Vrgliauich, Radinum Galicich, Volchosauum Tulich. Eo quia dicti accusati die domenico propelapsa violenter in domo Radini Mrauiani in loco dicto Zuaqlina acceperunt accusatori predicto ...” (26.09. 1420), DAD, Lamenta de foris, IV, 249v.

¹³ “Bosidar Tulich de Popoua confessus fuit habuisse et recepisse a Goiacho Radostich carpentario ... ad tenendum ... unum equum et boues octo et septem vaccas ... capita quinquaginta animalium minorum et duodecim porcos” (19.06. 1415), DAD, Diversa Cancellariae, XL, 179.

¹⁴ S. Mišić, *Humska zemlja u srednjem veku*, 160, 372, karta između strana 168 i 169.

brovačkim zapisima”.¹⁵ Za selo Tulji (Mišić: Tulje) ipak treba arhivska potvrda koju ni Vego ni Mišić nisu dali.¹⁶

Obzirom da se u više navrata povlači pogrešno pominjanje jedne te iste folije dokumenta [Lam. de foris, IV, 249] red je da se i sadržaj sa te folije prezentira. On nema nikakve veze sa navodima Marka Vega, Siniše Mišića i Đure Tošića.¹⁷

Zupci, braća Dragolinović i svetkovina Sv. Marije od Snijega ?!

Krajem septembra 1421. godine Pribil Pripčić optužio je veći broj Žabičana, ljudi vojvode (?) Vuka Hranića, da su u Trnovu, sa oružjem u rukama, augusta iste godine, orobili 15 koza i jednog jarca. Pomenuti su Radoslav Drugalinović i njegov nećak Božidar, te Radovac Milatović, Stojko Ratković i Dobriilo Radosinjić.¹⁸

Iako je ovaj podatak bio registriran u skraćenoj verziji u radu kod Mihaila Dinića¹⁹, Marko Vego ga je u dva navrata različito čitao. Prvi put je mislio da se radi o Zubcima, a nešto kasnije da se radilo ipak o Žabici. Pri tom nije ničim naznačio svoju ispravku. Prezime Drugalinović jasno navedeno dva puta, pročitao je jedne prilike kao Dragalinović i Dragulinović, a druge prilike za oba navoda Dragulinović. Svaki put pogrešno. Dokument je datirao 23.9. 1421.²⁰

Siniša Mišić u svome radu navodi da se radi o pljački koju su izvršili “braća Dragolinović iz Zubaca” potkrepljujući svoj navod “golom” signaturom datiranom

¹⁵ M. Vego, *Ispisi iz Historijskog arhiva u Dubrovniku o srednjovjekovnoj Hercegovini*, 284.

¹⁶ Pored Vukosava i Božidara Tulića uporedi: “Radoychus Tullich de Papaua facit manifestum quod ipse se obligat ex certa eius scientia et bona voluntate ser Iohanni de Mençe presenti et consetenti pro certo animalibus” (08.03. 1406), DAD, Diversa Cancellariae, XXXVI, 31v.

¹⁷ “Ostoia Milatchouich de Umbla homo ser Damiani de Menze ... conqueriter. Eo quia die veneris proxime preterita in Umbla supra villa in terrenis Radmani Slauogostich secata fuit sibi magna quantitas grani et absportata, videlicet ultra staria duo et ad huc nescit a quibus” (23.09. 1420), DAD, Lamenta de foris, 249.

¹⁸ “Pribil Pripčich de Ternoua ... conqerintur supra Radosauum Drugalinouich et Radouaç Milathouich et Bosidarum nepotem Radoslauum Drugalinouich et Stoichum Ratchouich, Dobrillum Radossignich de Zabiča homines voiuode Volchi Cragnich. Eo quia dicti accusati violenter et manu armata acceperunt accusatori predicto capras quindecim et ircum unum in festo sancte Marie de mense augusti in Ternouo“ (28.09. 1421), Isto, 317.

¹⁹ Mihailo Dinić, *Zemlje hercega Svetoga Save*, Mihailo Dinić, *Srpske zemlje u srednjem veku (Istorijsko-geografske studije)*, Srpska književna zadruga, Beograd 1978, 178-269, napomena 43 na strani 188.

²⁰ M. Vego, *Ispisi iz Historijskog arhiva u Dubrovniku o srednjovjekovnoj Hercegovini*, 285; Isto, *Izvori o Trebinju i okolini u srednjem vijeku*, Tribunia 2, Trebinje 1982, 115-138, 119.

23. 9. 1421.g.²¹ Obzirom da u dokumentu nema braće, ni Dragolinovića, ni Zubaca, niti je datum tačan, proizilazi da ono što se da uočiti na više mjesta kod Mišića vrijedi i u ovom slučaju. Ne samo da se Mišić služio pogrešnim informacijama ponuđenim od Marka Vega, kojeg u ovom slučaju ne citira, nego ih dodatno iskrivljuje. Čitav slučaj, ni ove prilike, nije niti popratio u svome registru. Vegino drugo čitanje, ispravnije kada je u pitanje porijeklo Drugalinovića (de Žabica), onako kako ga je pročitao svojevremeno i Mihailo Dinić, Siniša Mišić nije poznavao.²² Ispisi Marka Vega tako su kod Mišića u prednosti nad istraživanjima Mihaila Dinića, jednog od najboljih poznavalaca arhivske građe na kojoj se temelji njegov tematski okvir!

Na kraju, Marko Vego je u ponuđenom dokumentu pronašao da se pljačka desila “na svetkovinu Sv. Marije od Snijega”.²³ Tako postupa i na osnovu gole signature “nalazi” i Siniša Mišić.²⁴ Takve preciznosti u dokumentu ipak nema. U svom drugom čitanju ovog dokumenta Marko Vego je uz navedeno dodao u zagradi “de Nives” [Vego Marko, *Izvori o Trebinju i okolini u srednjem vijeku*, 119.], pa je situacija i s tim u vezi jasna. Očito je da je napisano “de mense” Vego pročitao kao “de nives” i pretvorio u “de Nives”, mada se jasno vidi da toga nema: “in festo sancte Marie de mense augusti in Ternouo”.

Preko Marka Vega do Vukote Radmilovića iz Konjica – nepostojećeg trgovca !?

U svojoj monografiji Siniša Mišić navodi: “Tako se 1448. godine pominje trgovac Vukota Radmilović, koji trguje u Konjicu”,²⁵ sa uporištem u голу signaturu i ispis Marka Vega [HAD, Deb. Not. 23, foll. 152’ (10.I 1448); M. Vego, *Ispisi*, 297].²⁶ Na drugom mjestu, o istom, Mišić je konstatirao: “Tako se Vukota Radmilović obavezuje da vrati zajam za dve godine Benediktu Zamagni. Pošto znamo da je Vukota bio trgovac, sigurno je novac od ovog zajma uložio u svoje trgovačke poslove”,²⁷ sa uporištem na isto kao i u prvom slučaju.²⁸ Kao i u prethodnim slučajevima od svega toga nešto i ima, ali sasvim drugačije nego što su to navodili i Vego i Mišić. Poput

²¹ S. Mišić, *Humska zemlja u srednjem veku*, strana 205, napomena 24 na strani 318.

²² *Isto*.

²³ M. Vego, *Ispisi iz Historijskog arhiva u Dubrovniku o srednjovjekovnoj Hercegovini*, 285.

²⁴ S. Mišić, *Humska zemlja u srednjem veku*, 205.

²⁵ *Isto*, 154.

²⁶ *Isto*, napomena 45 na strani 308.

²⁷ *Isto*, 222.

²⁸ *Isto*, napomena 117, na strani 323.

mnogih drugih mjesta, slijepo vjerujući Veginom čitanju, to isto je pročitao i Siniša Mišić samouvjereno ističući arhivski pokazatelj za potkrijepljenje svoga navodnoga čitanja uz ispile Marka Vega.

O iskazivanim sumama novca (ustvari robi koja je u pitanju kod zaduživanja trgovaca iz zaleđa u Dubrovniku) u ranijoj literaturi se moglo pronaći dosta korisnih informacija koje su mogle dati ispravan izraz kod Siniše Mišića kao historičara koji je trebao da razumije ranija istraživanja kreditne trgovine (Ignacij Voje, Desanka Kovačević-Kojić, Pavo Živković i dr.). Inače, ovako Mišić potvrđuje da ni drugi njegovi citati arhivskih knjiga zaduženja nisu izraz vlastitog uvida. Ključno, trgovac Vukota Radmilović iz Konjica ne postoji! Naime, radi se o, u literaturi izuzetno poznatom, Vučeti Radmiloviću iz Cernice. Marko Vego je pogrešno Vučetu Radmilovića iz Cernice prepoznao u arhivskom izvoru kao Vukotu Radmilovića iz Konjica (umjesto "Cernica" pročitao je kao "Coniza"), a na dotičnoj strani folije jeste zabilježen Vučeta Radmilović iz Cernice, ali sa sasvim drugim ugovorom i zaduženjem.²⁹ Marko Vego je svojevremeno Vučetu Radmilovića, kao Vukotu Radmilovića povezivao i sa Konjicom, čak i sa Zenicom (!?),³⁰ a nikako, kako je trebalo, sa Cernicom. Vučeta Radmilović, knez Cernice, ipak je poznata ličnost koju je trebalo uočiti u literaturi, kod Desanke Kovačević-Kojić, autorice koja je, poput Dinića vrhunski poznavalac građe koju Mišić koristi za svoj tematski okvir.³¹ Tu literaturu Mišić poznaje, barem po spisku literature u svojoj monografiji,³² ali prednost je, iz nejasnih razloga, na ovom mjestu dobilo, zaista anonimno (i potpuno netačno) čitanje i tumačenje pisane građe od strane Marka Vega ...

Kroz ispile Marka Vega do pokazatelja o prvom pomenu Stoca !?

Kod prvog pomena Stoca iz početka maja 1420.g. zabilježen je i prvi imenom poznati Stočanin. To je Gojko Tihosalić. Naime, Miljen Budečević optužio je Vučihnu Vlahovića i Stiepoja koji je pripadao katunu Vučihne Vlahovića zato što su oteli

²⁹ "Ego Voceta Radmilouich de Zernica confiteor quod super me et omnia mea bona obligo me dare et soluere ser Ellie Si. de Restis et Marino Radelich ducati auri quadriginta nouem usque per totum mensem aprilis proxime futuris". Sa strane je zabilježeno da je zajam bio vraćen 26. aprila 1449. g. (09.01. 1448), DAD, Debita Notariae, XXIII, 152v.

³⁰ M. Vego, *Bosanski trgovci i dubrovački financijeri u drugoj polovici 15. i u prvoj polovici 16. stoljeća*, Anali 15-16, Dubrovnik 1978, 53-68, 56, 58.

³¹ O Vučeti Radmiloviću iz Cernice uporedi, Desanka Kovačević-Kojić, *O knezovima u gradskim naseljima srednjovjekovne Bosne*, Radovi Filozofskog fakulteta 6, Sarajevo 1971, 333-345, 339.

³² S. Mišić, *Humska zemlja u srednjem veku*, 334.

tri krave i jednog vola koji su bili na čuvanju i uzgoju kod Stočanina Gojka Tihosalića.³³ Ovo je pokazatelj koji, koliko je poznato, prije pojave monografije Siniše Mišića nikad u cjelini nije bio objavljen niti u cjelini prepričan, ali je bio pominjan u literaturi (koju Mišić ima u svome spisku) i prije ispisa Marka Vega.³⁴

Ovoga podatka kod Siniše Mišića nema tamo gdje bi on trebalo da bude, kod prvog pominjanja Stoca. Da bi se vidjelo kako je Siniša Mišić sve to opisao oko Stoca najbolje je sagledati čitave tri rečenice sa njegovim pratećim napomenama u zagradama: “Grad Vidoški u Vidovom polju (to je Stolac u Stolačkom polju), navodi se u sve tri povelje, a prvi put se pominje 1375. godine [M. Vego, *Naselja bosanske srednjovjekovne države*, 124]. Vidovo polje koje je dobilo ime po starijem nazivu Bre-gave pominje se u latinskoj transkripciji kao Planum Sancti Viti još 1417. godine. [HAD, *Div. Canc. 41, foll. 110*”; M. Dinić, *Zemlje hercega Svetoga Save*, 205]. Drugi naziv za Vidoški – Stolac – poznat je već u XV veku. [HAD, *Div. Not. 20 foll. 49 (13.V 1436)*; M. Dinić, *Zemlje hercega Svetoga Save*, 206].³⁵

U prvoj rečenici Siniša Mišić prema Marku Vego poistovjećuje Vidoški sa Stocem i prvi pomen Vidoškog (Stoca) stavlja u 1375. g. Nisam mogao utvrditi izvorište informacije Marka Vega o pominjanju Vidoškog (Stoca) iz 1375. g. Pregledana su prateća mjesta koja Vego navodi (Dinić Mihailo, Thallóczy Ludwig, Kreševljaković Hamdija-Kapidžić Hamdija, Hörman Kosta-Radimsky Vaclav) ali prvog pomena Stoca ili Vidoškog 1375. g, tamo nema.³⁶ Prema navedenom bilo bi da je Mišić citirao ono što zna samo Marko Vego. Autoritet Marko Vego. No, Marko Vego se u međuvremenu i sam odrekao tog nejasnog pokazatelja a da Siniša Mišić to nije uočio.³⁷

U drugoj rečenici kod prvog pominjanja Vidovog polja u “latinskoj transkripciji” iz 1417.g. Siniša Mišić zna koliko i Mihailo Dinić. Kako obojica ne navode pre-

³³ “1420 die VII maii. Milien Budezeuich coram nobili et sapienti viro domino Rectore ser Nicola Io. de Poza conquitur supra Volcichnam Vlacheuich et Stiepo de cathuna dicti Volcichne Vlachouich. Eo quia his diebus propelapsis predicti violenter in loco dicto Stolaç acceperunt sibi vaccas tres et I [unum] bouem quos habebat in manibus et ad custodiam Goiachi Tichosaglich qui stat in dicto loco Stolaç” (07.05. 1420), DAD, Lamenta de foris, IV, 190.

³⁴ Gavro Škrivanić, *Putevi u srednjovjekovnoj Srbiji*, Novinsko-izdavačko preduzeće Turistička štampa, Beograd 1974, 51; D. Kovačević-Kojić, *Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države*, Veselin Masleša, Biblioteka Kulturno nasljeđe, Sarajevo 1978, 118; M. Vego, *Ispisi iz Historijskog arhiva u Dubrovniku o srednjovjekovnoj Hercegovini*, 283.

³⁵ S. Mišić, *Humska zemlja u srednjem veku*, 142 i prateće napomene 14-16 na strani 303.

³⁶ M. Vego, *Naselja bosanske srednjovjekovne države*, Svjetlost, Sarajevo 1957, 124.

³⁷ E. Kurtović, *Vidovski, Vidovo polje i Stolac – prvi pisani pokazatelji* (Uz 585-obljetnicu prvog pomena Stoca: 1420-2005), Slovo Gorčina 27, Stolac 2005, 43-51, 48. ▶

cizan datum dokumenta jasno je da Siniša Mišić nije bio u prilici da taj dokumenat lično pogleda.³⁸

U trećoj rečenici Mišić opet preko Mihaila Dinića dolazi do prvog pokazatelja o Stocu iz 1436. g. Za razliku od Dinića ima pogrešan datum dokumenta i ne odaje time nikakav utisak da ga je lično pogledao.³⁹

Naprotiv, na drugom mjestu u istoj knjizi, kada govori o stočarstvu, Siniša Mišić pokazuje da poznaje dokumenat o prvom pomenu Stoca. Tada navodi: “Tako su Vučina i Stepoje Vlahovići iz katuna Vučikne Vlahovića “in loco dicto Stolaz” oduzeli Gojku Tihosaljiću tri krave”. Kao prateća napomena data je sa datumom i tačna, ali ponovo “gola” signatura.⁴⁰ Obzirom da je u odjeljku o stočarstvu kroz prizmu ovoga dokumenta znao za tri krave, a ne i za pomenutog vola, te da je u navođenju imena imao pomalo iskrivljeno prezentiranje, lako se prepoznaje da je i u ovom slučaju imao predložak u ispisu Marka Vega, a ne u arhivskom dokumentu na koji se poziva. Naime, i Marko Vego navodi da se radi o Vučini i Stjepoju (Mišić ga prepisuje eka-vicom: Stepoja), te da se radi o katunu Vučikne, tri krave i da je u pitanju “Stolaz”.⁴¹ Iako to takvim predstavlja, Siniša Mišić nije vidio ni ovaj dokument.

Pored Mihaila Dinića, a preko Marka Vega do Velje Međe !?

Preko pokazatelja koji govori o “Veljaru” povezanim sa Stonom,⁴² Marko Vego je, ne spominjući te okvire, nalazio da bi se radilo o “Ueliaca” te stvorio dilemu “da je teško odrediti da li se radi o Veličanima ili Veljoj Međi u Popovu”. Pri tom je isključio “Veljake kod Ljubuškoga”.⁴³ Bez ikakvih pojašnjenja Siniša Mišić je navedeno doveo u vezu sa Veljom Međom uredno se pozivajući na Marka Vega koji u na-

³⁸ “Milich Boghetich Crisanovich de Plano Sancti Viti” (26.04. 1417), DAD, Diversa Cancellariae, XLI, 110v. Inače, postoji i ranije navođenje Vidovog polja: “in Vidoui Pogle” (07.08. 1413), DAD, Lamenta de foris, III, 87v.

³⁹ “Vochmir Goiacouich de Stolac, de Vidoe poglie” (31.05. 1436), DAD, Diversa Notariae, XX, 49.

⁴⁰ S. Mišić, *Humska zemlja u srednjem veku*, strana 205 i napomena 21 na strani 318.

⁴¹ M. Vego, *Ispisi iz Historijskog arhiva u Dubrovniku o srednjovjekovnoj Hercegovini*, 283.

⁴² “Ser Natalis de Proculo et Tomas de Lucaris ... supra Petchum Simicich eorum villanum in Stagno. Eo quia dictus Petchus inculit unam pinum magnam quam dicti ser Natalis et Thomas habebant in Veljar. TT: Ser Marinus de Geraldini, Utich homo ser Marini de Geraldini in Veljara, Dobrie homo ser Blasii et ...” (04.08. 1434), DAD, Lamenta de foris, X, 234v.

⁴³ M. Vego, *Ispisi iz Historijskog arhiva u Dubrovniku o srednjovjekovnoj Hercegovini*, 288.

vedenom, i pored slabog čitanja ni sam, kako smo vidjeli, nije bio siguran.⁴⁴ Za pokazatelj o Veljoj Međi Mišić je mogao uzeti sigurniji i vremenski raniji pokazatelj koji je prije Marka Vega ponudio Mihailo Dinić u svome radu.⁴⁵ No, Marko Vego je za Mišića u prednosti sa čitanjem i tumačenjem pisane građe ...

Preko Marka Vega do župana Komlina koji je dočekaobana Tvrтка kada je ovaj vladar došao u Suhu na Prozračcu 1353.g. !?

Opravdano je pretpostavljati da je izvjesni Komlin otac, sa natpisa čuvenih Komlinovića, no potpuno je neopravdano u pretpostavci dodijeljivati mu i titulu župana, pa time utjecati na definiranje njihovog posjeda, te, još dalje, pokušavati precizno definirati vrijeme u kojem je taj “župan Komlin” živio. Na osnovu krajnjeg rezultata svih pretpostavljanja neprimjereni su zaključci kakvi se mogu naći u literaturi. Na području Huma o njegovoj županskoj časti ipak bi ostalo pomena. U svakom slučaju za to bi trebala izvorna potvrda. Dok je to Marko Vego izveo bez ikakvog uporišta i držao za pretpostavku, Siniša Mišić je to “našao” kao činjenicu i odlazio dalje praveći na osnovu Veginog nepostojećeg župana Komlina jake šire zaključke, recimo o organizaciji državne uprave i društvenoj strukturi u Bosni i Humu u vrijeme bana Tvrтка I. Kotromanića.⁴⁶

Ta konstrukcija postavljena je ovako kod Marka Vega: “Izgleda da je u župi Broćno oko 1353 godine bio župan Komlin, rodonačelnik porodice Komlinovića.”⁴⁷ Kod Mišića ovako: “Oko 1353. godine u župi Broćno bio je župan Komlin, rodonačelnik Komlinovića, kod koga je bio ban Tvrtko kad je prvi put došao u Humsku zemlju”, sa pratećom napomenom za ovu konstataciju: “L. Thallóczy, Studien, 20 (br.

⁴⁴ ‘Veljaci (Velja Međa)’, S. Mišić, *Humska zemlja u srednjem vijeku*, 160 i napomena 74 na strani 310.

⁴⁵ “Radossaus Radichieuich ... supra Radiuoy Obradouich Ysbancich et supra Bolletam No-uchouich et supra Vladimir Lugoeuich. Eo quia dicti acusati per vini acceperunt vachas sex et yperperorum decem et octo. Quos vachas et denarios ipsi Radossaus dederat Radoye Mi-ochaseuich eius cognato, hominem Radoye Nicolich ad saluandum. Et hoc fuit in loco vocato Velia megia” (05.05. 1434), DAD, Lamenta de foris, X, 179v. Skraćena verzija u, M. Dinić, *Humsko-trebinjska vlastela*, Srpska akademija nauka i umetnosti, Posebna izdanja 397, Odeljenje društvenih nauka 54, Beograd 1967, 13.

⁴⁶ M. Vego, *Novi i revidirani ćirilski natpisi iz župe Broćno u Hercegovini*, Glasnik Zemaljskog muzeja (Arheologija) 14, Sarajevo 1959, 221-237, 231; S. Mišić, *Humska zemlja u srednjem veku*, 37, 64, 86, 118, 189, 201.

⁴⁷ M. Vego, *Novi i revidirani ćirilski natpisi iz župe Broćno u Hercegovini*, 231.

7).⁴⁸ O Komlinu ili županu Komlinu u Talocijevom djelu, ili bilo kojem drugom poznatom izvoru, ipak nema ni govora. Mišićevi navodi (stranice u zagradi): “Takvu ulogu sigurno ima i župan Komlin u Bročnu, kod koga je ban Tvrtko i došao, kad je 1353. godine stigao u Humsku zemlju” (118); “Komlinovići su, kao i Pićevići, predstavnici župske vlastele, čiji se članovi sreću u Bročnu od 1353. godine do dolaska Turaka” (189); “Naime kada je ban Tvrtko došao u Suhu na Prozračcu, na plemenu župana Komlina, on je tu ispio veliki pehar vina” (201).

Marko Vego je ranije bio još oprezniji, ali to Siniša Mišić nije otkrio: “O županima župe Bročno, u drugoj polovini XIV vijeka, nema izvora, ali se iz natpisa sa nadgrobnihi spomenika na srednjovjekovnom groblju u Bakrima (Visočici) može zaključiti dosta sigurno da je rodonačelnik porodice Komlinovića, koja je vladala u župi Bročno, bio župan Komlin ... Prvi siguran podatak o porodici Komlinovića ... 7. maja 1423. godine ...”⁴⁹ U radu Marka Vega kojeg Siniša Mišić poznaje, u malom poglavlju “Ban Tvrtko Kotromanić u Bročnu” Marko Vego ipak nije pomenuo “župana Komlina” pri dočeku bana Tvrtka I. Kotromanića.⁵⁰

U svome vremenu Mihailo Dinić je znao za nova otkrića (“nedavno su otkriveni”) natpisa iz Bročna koje i citira, ali u svom pregledu Komlinovića nije pokazao da prihvata “Komlina” niti “župana Komlina” kao rodonačelnika Komlinovića u prijedlogu Marka Vega, niti je nalazio za shodno da ukaže odakle je naveo svoj citat.⁵¹ Ni Pavao Anđelić nije poznavao “župana Komlina” na mjestu gdje je govorio o župi Bročno i dolasku “mladog bana Tvrtka” u Hum 1353. godine.⁵² Po svemu, ispostavilo se da je župan (a vjerovatni župan Komlin) u nastojanju Marka Vega, zapravo pokrivao demonstraciju župe Bročno u sredini XIV. stoljeća.⁵³ To nije znao i Siniša Mišić, već je uzimao postavku Marka Vega zdravo za gotovo i, dodatno, doveo tog župana Komilina pred bosanskog bana Tvrtka ...

⁴⁸ S. Mišić, *Humska zemlja u srednjem veku*, 37 i napomena 138 na strani 269.

⁴⁹ M. Vego, *Historija Bročna od najstarijih vremena do turske okupacije*, Sarajevo 1961, 52.

⁵⁰ Isti, *Historija Bročna od najstarijih vremena do 1878. godine*, Skupština općine Čitluk, Čitluk 1981, 88-90.

⁵¹ M. Dinić, *Humsko-trebinjska vlastela*, 41.

⁵² Pavao Anđelić, *Srednjovjekovna župa Večenike (Večerić) i postanak Mostara*, “Pavao Anđelić, Studije o teritorijalno-političkoj organizaciji srednjovjekovne Bosne”, Svjetlost, Sarajevo 1982, 117-141, 136.

⁵³ Isto, naročito napomena 47 na strani 136.

Vjenačac po “starom” Marku Vegi !?

Tvrđava Vjenačac (Vinačac) se najvjerovatnije nalazila uz samo Nevesinje, koje je kao otvoreno naselje moralo imati i svoju tvrđavu.⁵⁴ U istraživanjima Konstantina Jirečeka i Mihaila Dinića, Vjenačac nije dobio konkretnu ubicaciju, mada se čini da su ga smještali uz samo Nevesinje.⁵⁵ Pitanjem ubicacije Vjenačca značajnije se bavio Marko Vego. Njegova istraživanja nisu u dovoljnoj mjeri i potvrđivana. Pod njegovim utjecajem dugo vremena smatralo se da se Vjenačac nalazi u blizini današnjeg sela Udrežnja (Udrežja), južno od Nevesinja, mada mu Marko Vego, kako i sam priznaje, nije vidio ostatke. Sam je to i kazao: “Nepoznato mi je da li još postoje zidine staroga grada”.⁵⁶ To Vegino mišljenje preuzeo je i Siniša Mišić sa jednom rečenicom koja ovisi o pominjanju pojedinih tvrđava i gradova u čuvenim poveljama datim Stjepanu Vukčiću Kosači: “Grad se nalazio u blizini današnjeg Udrežja, a pre toga pominje se 1435. godine”. U pratećoj napomeni, pored Marka Vega, dat je i dokument Miklošičeve zbirke ćirilske građe koji pominje Vjenačac 10. oktobra 1435.⁵⁷

Poslovično neprovjereno praćenje Marka Vega nije rezultiralo kod Siniše Mišića preciznim pokazateljima. Marko Vego je u dva navrata podatak od 10. oktobra 1435. navodio kao prvi pomen Vjenačca.⁵⁸ Kasnije je Vego “pronašao” Dinićev podatak o ranijem pomenu Vjenačca iz 24. juna 1435. godine, mada ga je po signaturi pogrešno citirao i neprecizno interpretirao.⁵⁹

⁵⁴ D. Kovačević-Kojić, *Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države*, 118.

⁵⁵ Konstantin Jireček, *Trgovački drumovi i rudnici Srbije i Bosne u srednjem vijeku* (Prevod s njemačkog originala Đorđe Pejanović), Svjetlost, Sarajevo 1951, 130; M. Dinić, *Dubrovačka srednjovjekovna karavanska trgovina*, Mihailo Dinić, *Srpske zemlje u srednjem veku (Istorijsko-geografske studije)*, Srpska književna zadruga, Beograd 1978, 305-330, 325; Isti, *Zemlje hercega Svetoga Save*, 205.

⁵⁶ M. Vego, *Naselja bosanske srednjovjekovne države*, 125 i karta u prilogu.

⁵⁷ S. Mišić, *Humska zemlja u srednjem veku*, 141 i prateća napomena 12 na strani 303. Uporedi: “na Nevesinju pod “gradom” Vjenačcem “na Nevesinju” (10.10. 1435), Ljubomir Stojanović, *Stare srpske povelje i pisma*, I/2, Srpska kraljevska akademija, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, Prvo odeljenje, Spomenici na srpskom jeziku 24, Beograd - Sremski Karlovci 1934, 41; Franz Miklosich, *Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii*, (Wien 1858) Graz 1964, 383.

⁵⁸ M. Vego, *Naselja bosanske srednjovjekovne države*, 125; Isti, *Tri povelje o posjedima hercega Stjepana Vukčića Kosače*, Most V/19-20, Mostar 1978, 123-142, 125-126.

⁵⁹ Isti, *Prilog poznavanju srednjovjekovnih gradova hercega Stjepana Vukčića Kosače*, Most VII/28-29, Mostar 1980, 129-140, strana 134, napomena 26 na strani 140. Uporedi: “periculo ►

Marko Vego je i problemu ubiciranja Vjenačca prišao kasnije i iznio novu postavku, koju Mišić ne poznaje, da se Vjenačac nalazio nad Nevesinjem, na brdu Grad ili Knežaća.⁶⁰ Obzirom da nema opisa ostataka, čini se da stoga nijedan od ponuđenih prijedloga nije dobio svoju potvrdu u *Arheološkom leksikonu Bosne i Hercegovine*.⁶¹

Siniša Mišić je na ovom mjestu pratio Marka Vega samo kroz njegova "Naselja". Korekcije oko ubiciranja i prvog pomena Vjenačca koje je Marko Vego napravio u svojim drugim radovima, Siniša Mišić nije koristio. Ono što Mišić donosi bila je i za Marka Vega prevaziđena postavka. Za prvi pomen Vjenačca Mišić nije koristio ni radove Mihaila Dinića niti rad Desanke Kovačević-Kojić tako da nije napravio relevantan presjek kojim bi se mogli poslužiti budući istraživači.⁶²

Mišljen tek za Osmanlija (u ili izvan Popova ?), Hotanj sjeverno od Popova?

Naselje Mišljen Siniša Mišić u svojoj monografiji pominje u nekoliko navrata. U dva navrata konstatira da se Mišljen pominje u turskom katastarskom popisu iz 1475/1477,⁶³ a na pratećoj karti "Naselja u župi Popovo" postavlja ga i evidentira među "sela koja se prvi put pominju u turskom popisu".⁶⁴ Posljednje pominjanje Mišljena kod Mišića je dato u poglavlju "A. Vlastelinstva humske vlastele". Govoreći konkretno o Nikolićima Mišić, između ostalog, navodi: "Nikolići, koji su nesumnjivo bili jedna od najstarijih humskih vlasteoskih porodica, imali su porodičnu grobnicu u Vranjevom Selu blizu Neuma. Selo je bilo u župi Žaba i pripadalo je ovoj porodici. U istoj župi kao mesto Radoja Nikolića, zabeleženo je i selo Gradac (ispod planine Žabe), a severno od Popova, takođe kao njegova, zabeležena su i sela Hotanj i Mišljen." Za ovo posljednje, smještanje Hotnja i Mišljena sjeverno od Popova, Mi-

occurrenre et occurere valente et ab hominibus habitantibus in Vinazač" (24.06. 1435), DAD, Diversa Notariae, XX, 23; M. Dinić, *Dubrovačka srednjovekovna karavanska trgovina*, napomena 90 na strani 325.

⁶⁰ M. Vego, *Tri povelje o posjedima hercega Stjepana Vukčića Kosače*, 125-126; Isti, *Prilog poznavanju srednjovjekovnih gradova hercega Stjepana Vukčića Kosače*, 134.

⁶¹ *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine*, Zemaljski muzej, Sarajevo 1988, Tom III, Regija 19 (Nevesinje, Gacko).

⁶² Uporedi polazište u, D. Kovačević-Kojić, *Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države*, 118.

⁶³ S. Mišić, *Humaska zemlja u srednjem veku*, 161, 170.

⁶⁴ Isto, karta između stranica 168 i 169.

šić se poziva na gole signature i djelo Mihaila Dinića o humsko-trebinjskoj vlasteli, konkretno: “HAD, Lam. de Foris 9, foll 20’ (18. III 1432); Isto 10, foll. 307’ (12. X 1434); M. Dinić, *Humsko-trebinjska vlastela*, 24”.⁶⁵

Ovim posljednjim navodom o Mišljenu, Mišić je i sam potvrdio da o ovom naselju postoje informacije i prije osmanskog popisa iz 1477, a ne onako kako je on sam predstavio na svojoj karti. Nesklad je ostao i na liniji “severno od Popova ... Mišljen” u odnosu na prezentiranu kartu “Naselja u župi Popovo”. Na drugoj strani, kada uporedimo ono što Mišić nudi sa svojim izvorima i djelom Mihaila Dinića, primjećujemo znatnu razliku. U svome radu o humsko-trebinjskoj vlasteli, (zlobno kazano, ali deset stranica ranije nego što to sugerira Mišić), na mjestu gdje je govorio o posjedu i ljudima porodice Nikolić, između ostalog, Mihailo Dinić je naveo sljedeće: “Župa Žapsko, oko planine Žabe, pripadala je takođe Nikolićima. Gradac, mesto Radoja Nikolića, nesumnjivo je onaj ispod Žabe. Hotanj kraj njega zabeležen je kao njihovo mesto. Severno od Popova njihovo je bilo i selo Mišljen. Ima pomena...”, a sve je to dokumentirao arhivskim izvorima u pratećoj napomeni.⁶⁶

U kratim napomenama M. Dinića koje su mu i jedini izvor u ovom slučaju (a uz ispise M. Vega i najvažnije “neobjavljeno arhivsko utočište” za čitavo XV. stoljeće) S. Mišić se nije snašao. Može se reći da je bolje prepisivao i zloupotrebjavao Marka Vega nego Mihaila Dinića. Tako za Gradac ne daje nikakvo izvorno uporište mada ga Dinić prezentira na dotičnom mjestu.⁶⁷ Umjesto da preuzme informaciju o Hotnju koju daje Dinić⁶⁸ i koja mu je potrebna za njegov navod, Mišić je izabrao i isturio голу signaturu Dinićevog podatka o Žabi (!?) koji Hotanj uopće ne pominje i koji sa njegovom linijom izlaganja nema nikakve veze.⁶⁹ Za Mišljen je pre-

⁶⁵ Isto, 186 i prateća napomena 177 na strani 314.

⁶⁶ M. Dinić, *Humsko-trebinjska vlastela*, 14 i prateća napomena broj 51.

⁶⁷ “Radossaua Pripchoua ... supra Dobrassin et Radognam et Smoliam et Radiuoy fratres Millosseuich et supra Ciychum Cheruatinouich. Eo quia dicti accusati circa festum sancti Martini proxime preterita furtiue acceperunt et alio duxerunt unum bouem dicte Radossauae quem dederat ad pascendum Vucho Radossalich de Gradaz homini Radoye Vuchossalich” (06.04. 1432), DAD, Lamenta de foris, IX, 25; M. Dinić, *Humsko-trebinjska vlastela*, 14 i prateća napomena broj 51.

⁶⁸ “supra Mladenum et filium suum de genere Vranicich homines comitis Gregorii Volcosaglich ... in loco dicto Chotagn” (24.10. 1423), DAD, Lamenta de foris, V, 224. Kod Dinića pogrešna oznaka folije, M. Dinić, *Humsko-trebinjska vlastela*, 14 i prateća napomena broj 51.

⁶⁹ “Budissauus Radinouich ... (umetnuto: supra homines quinque quos dixit ignorare) Gregorii Nicolich et Radoe eius fratris ... Et predicta fuerunt prope Xaba” (18.3. 1432), DAD,

pisao pogrešno signaturu dokumenta od Mihaila Dinića.⁷⁰ Zlobno kazano: kao u samoposluzi, ali bez spiska namirnica. Dok je Dinić govorio o tome da su Hotanj i Mišljen pripadali Nikolićima (i dao za to primjere koji pominju vlast Grgura Nikolića u njima), Siniša Mišić je za iste navodio da su to mjesta Radoja Nikolića (!?). Svoj različit pogled na stanje stvari u odnosu na M. Dinića, Siniša Mišić nije ničim potkriepio, nego, naprotiv, situaciju postavlja na način kao da je to tako i M. Dinić istražio i navodio i da se to tako nalazi ovdje u njegovoj, golim signaturama prezentiranoj građi! Nisu u pitanju nijanse, jer takvo nešto nije dato ni u predočenim izvorima, niti je to postavka Mihaila Dinića na osnovu predočenih izvora. Naravno, to sve pokazuje da nijedan od citiranih dokumenata koje navodi, Mišić nije nikad ni držao u rukama da bi znao: elementarno – koji o čemu govori! Na kraju, ključno, za razliku od M. Dinića, koji je govorio da je Hotanj kraj Gradca u župi Žaba, a da se sjeverno od Popova nalazi Mišljen, S. Mišić je navodio da se sjeverno od Popova nalaze i Hotanj i Mišljen i pri tom se za tu tvrdnju pozivao na izvore i Mihaila Dinića. Mihailo Dinić to nije tako postavio! Pored izvora time ni ključna literatura za XV. stoljeće kod Mišića nije dobro savladana.

Žabica u župi Žaba (?), Gradac u rukama kneza Vuka Hranića (!)

Koliko je Siniša Mišić u svome istraživačkom postupku, u radu na pisanoj građi, davao prednost Marku Vegi u odnosu na Mihaila Dinića zorno pokazuje primjer smještanja naselja Žabice u župu Žaba i naselja Gradac u ruke kneza Vuka Hranića iz roda Kosača, inače brata poznatijeg vojvode Sandalja Hranića. Mada je polazište za posjede Vuka Hranića, u dosadašnjoj znanosti vrlo uspješno odredio Mihailo Dinić⁷¹, Siniša Mišić se Dinićevim rezultatima koristio preko tumačenja istih od strane Marka Vega!⁷²

Lamenta de foris, IX, 20v; “Die V maii 1432 ... ex dictis quinque accusatis fuit culpabiles ... Radoanus Ostoych et Radossaus eius frater de cathuna Odranczich homines voyuode Sandagl”, Isto.

⁷⁰ “Radouaz Miosich ... supra Radiuoy Bogoseuich, Brancho Goychouich, Cuietchum Dobrouyouchouich homines Gregorii Nicolich. Eo quia sibi per vi abstulerunt et derobauerunt grossos XVIII et brachia X raxie albe et libras tres cere, unum par apanche in loco vocato de Mislien hiis proxime diebus” (12.10. 1434), DAD, Lamenta de foris, X, 304v. Uporedi, M. Dinić, *Humsko-trebinjska vlastela*, nap. 51. na str. 14; S. Mišić, *Humska zemlja u srednjem veku*, nap. 177 na str. 314.

⁷¹ M. Dinić, *Zemlje hercega Svetoga Save*, napomena 43 na strani 188.

⁷² M. Vego, *Naselja bosanske srednjevjekovne države*, 160 (pod: Župa Zažablje).

Mišićev navod je: “Župi Žaba su pripadala i sela Gradac i Žabica, koja su 1405. godine bila u rukama kneza Vuka Hranića, a pominje se i Milat Milčinović de Xabica”, prateća napomena “M. Vego, *Naselja bosanske srednjovjekovne države*, 160”.⁷³ U Mišićevom registru je ponovljeno: “Žabica, selo u Zažablju”.⁷⁴ Na pomenutom mjestu Marko Vego dao je navod: “Župi Zažablje je pripadalo selo Gradac i Žabica koja je 1405. godine bila u rukama kneza Vuka Hranića. Tada se spominje Milat Milčinović de Xabiza (M. J. Dinić, *Zemlje hercega Sv. Save*, Glas 182, 163 bilj 39)”.⁷⁵ U odnosu na Sinišu Mišića, koji je u župu Žaba smjestio sela Gradac i Žabicu i naveo da su oba pripadala knezu Vuku Hraniću, Marko Vego je imao tu razliku što je ipak navodio da se u rukama kneza Vuka Hranića nalazilo samo selo Žabica. Zbog malo težeg stila pisanja ponekad je teško dokučiti i ispratiti liniju misli u njegovom tekstu. Marko Vego je prepoznatljiv po, da kažemo da se mnogi slažu u tome, nešto komotnijem pristupu i tumačenju pisane građe, a vidjeli smo zorno da je preko svojih ispisa stvarao paralelna znanja. U ovom slučaju, Siniša Mišić ne samo da mu je davao prednost u odnosu na izvor na koji se Marko Vego poziva (u ovom slučaju literatura), nego je i jednom pogrešno napisanom, da je Žabica bila u rukama kneza Vuka Hranića, pridodao pogrešku da je i selo Gradac u župi Žaba bilo u rukama kneza Vuka Hranića. Tako je to uradio i Mirko Marković, još jedan “ljubitelj” istraživanja i tumačenja Marka Vego i sa sličnim istraživačkim postupcima kao i Siniša Mišić, a u ovom slučaju, za razliku od Siniše Mišića taj se pozivao ne na Marka Vego kojeg je doslovno isprepisivao, nego na Vegin kritički aparat za te svoje konstatacije (što je besmislena istraživačka postavka koja se znanosti servira na kraju XX. stoljeća), ni više ni manje nego na rad Mihaila Dinića.⁷⁶ Da je provjeravao izvornu podlogu Marka Vego, što se jednostavno moralo učiniti, Siniša Mišić bi došao do rada Mihaila Dinića i utvrdio bi da ga je Marko Vego pogrešno protumačio. Dokument iz 1405. pominje Milata Milčinovića, Žabicu i kneza Vuka Hranića, ali ne i župu Žaba (Zažablje).⁷⁷ Ni Mihailo Dinić nije smještao selo Žabica, posjed Vuka Hranića u župu

⁷³ S. Mišić, *Humska zemlja u srednjem veku*, 33 i napomena 95 na strani 268.

⁷⁴ *Isto*, 364.

⁷⁵ M. Vego, *Naselja bosanske srednjovjekovne države*, 160 (pod: Župa Zažablje).

⁷⁶ Mirko Marković, *Descriptio Bosnae & Hercegovinae. Bosna i Hercegovina na starim zemljovidima*, AGM, Posebna izdanja, Zagreb 1998, 496.

⁷⁷ “Millath Milčinouich de Xabiza homo Volchi Crainich facit manifestum habuisse et recepisse ab Ostoya Milcinouich bastasio in Ragusio unam vacham cum vitulo ad tenendum, passcandum et fideliter custodiandum cum pacto expresso. Quod totus fructus nasciturus ex dicta vacha sit dicti Hostoie. Et similiter vacha cum vitullo obligans se dictus Millat puro ormore et gratia speciali tenere dictam vacham cum vitulo. Et totum fructum eorum. Et illam ▶

Žaba.⁷⁸ Za podatak o pomenu dva sela 1405. godine u rukama kneza Vuka Hranića Siniša Mišić se kao potkrijepom koristio Markom Vegom!

Vukosav Stanković – nepostojeći lik među Milatovićima ?

Svoj pristup vlasteli Milatovićima Siniša Mišić je ostvario samo kroz prizmu i mogućnosti koje je ponudio rad Mihaila Dinića.⁷⁹ No, ne kao polazištem nego prepisivački. To je pokušao prikriti poturanjem golih signatura uz Dinićev rad, istih onih koje daje i Dinić, kako bi, možda, ostvario utisak da je i sam koristio navedenu građu. Na kraju, na jednom je mjestu hrabro postavio samo gole signature, ne pominjući Mihaila Dinića, a onda je ostao nedorečen, za razliku od Mihaila Dinića ... Time je Mišić još jednom pokazao kako nastaju tipične gole arhivske signature proizvedene izvan arhiva.

Tako Siniša Mišić navodi da je “Sanko Milatović ostavio dva sina Vukašina i Vukosava. Vukašin Sanković se pominje 1464. i 1467. godine kada mu je dozvoljeno da ostane na Pelješcu u Lovištima”⁸⁰, uz prateću napomenu: “HAD, Cons. Rog, 18, foll. 88 (21.VIII 1461); Isto 19, foll. 221 (8.VI 1467)”⁸¹. Isti sadržaj može se izvući iz opširnijeg teksta Mihaila Dinića (kod Dinića je inače prvi dokument datiran sa 1464. godinom).⁸² Siniša Mišić je došao do približno istog kao i Mihailo Dinić što je moguća situacija, a hiperkritički i cinično bi bilo kazati da je tu trebao pomenuti i onoga tko je to prije ustvrdio jer uvijek ima negdje sitnih propusta ...

Međutim, kada utvrdite da se radi o sistemu punom pogrešaka, onda ga lako prepoznate, jer poslovično, Mišić ne popušta u demonstracijama tog sistema. Širi Dinićev tekst je ipak jedino i prepoznatljivo Mišićevo uporište, a ne zasebno izvršavani arhivski rad, kako se to želi demonstrirati. Mišić ne koristi arhivske stranice koje citira, nego ih, kao i tekst, bira i prepisuje od Mihaila Dinića. U protivnom morao bi da objasni gdje mu je podatak kojim bi pokazao svoju konstataciju da je Sanko Milatović imao dva sina, pored Vukašina i Vukosava Sankovića! Kao rupa, prazan prostor u nizanju teksta i uporišta za tekst u napomenama!? Kod Mišića izvornog uporišta za Vukosava Sankovića nema. Kod Mihaila Dinića ga ima, ali specifično nave-

restituere dicto ostoye ad omnem suam voluntatem et requisitionem” (06.01. 1405), DAD, Diversa Cancellariae, XXXV, 138v. U signaturi dokumenta kod M. Dinića je izostavljena oznaka za verso stranicu arhivskog sveska.

⁷⁸ M. Dinić, *Zemlje hercega Svetoga Save*, napomena 43 na strani 188.

⁷⁹ Isti, *Humsko-trebinjska vlastela*, 31-32.

⁸⁰ S. Mišić, *Humska zemlja u srednjem veku*, 85-86.

⁸¹ *Isto*, napomena 68 na strani 288.

⁸² M. Dinić, *Humsko-trebinjska vlastela*, 32, 34.

denog da se nije mogao tako lako prepisati i upotrebljavati u debeloj hladovini biblioteke ili fakultetske kancelarije. Naime, Mihailo Dinić na predviđenom mjestu nije, za informaciju i podatak o tome da su Vukašin i Vukosav Sanković braća i sinovi Sanka Milatovića, ponudio dovoljno jasnu podlogu i prateće datume.⁸³ To je uslovalo agoniju kod prepisivača, koji je ni više ni manje, zbog te sitne “omaške” Mihaila Dinića, kao svog Arhiva, ostao neprecizan, jer za svoju konstataciju o sinovima Sanka Milatovića nije ponudio nijedan podatak o Vukosavu Milatoviću, a Mihailo Dinić, bez obzira na razinu “omaške” ipak jeste!

Takvo neskladno stanje Mišić je dao i u pratećem stablu Milatovića, prilično ga opteretivši dodatnom pogreškom da, figurativno rečeno, liči na krušku sa granom jabuke. Naime, tamo je upisan kao sin kneza Sanka Milatovića samo Vukašin sa navodom: “Knez Vukašin (pom. 1467)”.⁸⁴ Mimo toga Mišić je u stablo, kao sina kneza Vuka Milatovića (?), bez pojašnjenja u tekstu i uporišta u literaturi i građi, uvrstio samo njemu poznatu osobu, “Knez Vukosav Stanković”, a bez ikakvih vremenskih odrednica.⁸⁵ Očito je u pitanju pogreška, da je trebalo tog Vukosava premjestiti kao sina Sanka Milatovića i dati mu prezime Sanković ili Milatović a nikako Stanković, i naravno, upisati i 1432. godinu kao vrijeme njegovog pominjanja, barem prema onome što se moglo uzeti od Dinića kao već poznato.⁸⁶ A pomenuti dokument kod Mihaila Dinića, dat bez datuma, trebalo je pronaći u arhivskoj građi i imati kompletniju sliku za tvrdnju da je Sanko Milatović imao dva sina, i naravno da su registrirani već 1429. godine.⁸⁷ Pristup Mihaila Dinića je bio dobro polazište za raščišćavanje situa-

⁸³ *Isto*, 32.

⁸⁴ S. Mišić, *Humaska zemlja u srednjem veku*, 86.

⁸⁵ *Isto*.

⁸⁶ “li exponereti per ordine secondo dali mercadanti sereti informado lo caso della a robalia seguito alla carauana deli nostri mercadanti de Andrea Muruich et Ziucho Braicouich et altri la qual andaua in Bosna. Et siando a Chotaoze fuo a salita di certi homeni arobatori de li quali forno cognosuti esserli homeni dela sua magnificencia e homeni de Marcho Gregorouich e homeni de Vocossau et Vocassin Milatouichi persequandoli con le arme per tal modo et forma che parte deli mercadanti foronno in esso garuano rimasino feriti et folli tolto per essi arobatori alli detti nostro mercadanti granda quantita de denari zoe in ducati d’oro e grossi da Ragusa e di salme duo de panni eranno in la dita carauana fornno tolti panni 4” (18.11. 1432), DAD, Lettere di Levante, XI, 122-122v. U kraćem izvodu ovoga dokumenta Mihailo Dinić je ispustio da navede i Vukašina, M. Dinić, *Humsko-trebinjska vlastela*, 31.

⁸⁷ “Vochassinum et Vochossauum filios Sanchi Milatouich de Chelmo” (20.06. 1429), DAD, Diversa Notariae, XVI, 87-87v. Uz ovaj pokazatelj Mihailo Dinić nije priložio nikakav datum, M. Dinić, *Humsko-trebinjska vlastela*, 32.

cije oko Milatovića i koje se moglo iskoristiti za produblјivanje saznanja,⁸⁸ ali ono je iskorišteno samo za klasičan nespretn izbor pri prepisivanju.

Prezentirano još jednom pokazuje da se Siniša Mišić uopće nije potrudio da zaviri u arhivsku građu XV. stoljeća i da je isturajući gole signature doslovno imitirao arhivski rad.

Čitanje i tumačenje povelja ?

Povelje aragonsko-napuljskog kralja Alfonsa V. od 19.2. 1444. i od 1.6. 1454. i povelja “rimskog kralja” Fridriha III. od 20.1. 1448, sve tri izdate Stjepanu Vukčiću Kosači, objavio je Ludwig Thallóczy (dalje: Taloci).⁸⁹ One predstavljaju materijal koji je uz obilnu upotrebu neobjavljene arhivske građe Mihailo Dinić pretvorio u sjajno djelo iz historijske topografije.⁹⁰ Čini se da Siniša Mišić s tim u vezi nešto nije dobro poredao jer se potrudio da ostavi tragove površnog razumijevanja stanja stvari. Po Mišiću Dinić navodi najvažnije dijelove povelja, što je tačno, no ne sa novim čitanjem kako je on to pogrešno razumio (“a sa novim čitanjem”),⁹¹ jer su svi dijelovi, bez izuzetka, koje Dinić navodi, zapravo dati po Talocijevom čitanju i izdanju. Naprotiv, Mišić tvrdi da se kod Talocija radi o “lošem izdanju”.⁹² Po svemu, Mišić uopće nije razumio uvodni dio Dinićevog djela, tj. nije ni shvatio da je svoj rad Dinić napravio uz povelje iz Talocijevog izdanja. Mišić sam nije izvršio vlastitu analizu Talocijevog čitanja povelja u poređenju sa originalom (ili faksimilom) da bi utvrdio da je Talocijevo čitanje i izdanje loše. To je izveo kao zaključak čitajući Dinića, time pripisujući Diniću nešto što on nije konstatirao. Da je bolje čitao šta je Dinić napisao ne bi mu se desio sunovrat, prava tragikomedija, da Talocijevo izdanje koje mu je loše, i nije ga ni držao u rukama, indirektno preko Dinića zapravo i sam koristi!

Naime, Mihailo Dinić svoj sud o Talocijevom čitanju nije ni mogao izvesti jer nije imao pri ruci originale, kopije ili faksimile pomenutih povelja kada je pisao svoj

⁸⁸ Primjerice, spominjani podaci iz 1464. i 1467. kod Dinića su prošli kao isti materijal za potkreplјivanje Vukašina Sankovića ali i Vukašina Semkovića! Uporedi, M. Dinić, *Humsko-trebinjska vlastela*, (pod Milatovići) 32, (pod Semkovići) 34.

⁸⁹ Ludwig Thallóczy, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, Verlag von Duncker & Humboldt, München und Leipzig 1914, XII + 478 + 2 karte (povelje su na stranama 360-363; 378-380; 394-400).

⁹⁰ M. Dinić, *Zemlje hercega Svetoga Save*, 178-269.

⁹¹ S. Mišić, *Humaska zemlja u srednjem veku*, 11.

⁹² *Isto*, napomena 10, na strani 303.

rad.⁹³ Sam Dinić kaže: “Taloci ne donosi snimke, pa se ne može znati u kojoj je meri ispravno njegovo čitanje”.⁹⁴ Dakle, Dinić nije ni mogao u cjelini stvoriti sud o Talocijevom izdanju. Da je imao faksimile pred sobom ne bi, na primjer, kao Taloci, naveo “erena” i “erecena”, nego “Eretia” i “Eretua” što je vidljivo na faksimilima, no, ove je izraze i uz Talocijevo čitanje, Dinić (kako i sam kaže: “ma koliko neobično izgledali”) ispravno prepoznao u značenju župe Neretva.⁹⁵

Naprotiv, Dinić je komentirao Talocijevu analizu tih povelja (tumačenje), koja je bila i na mnogim mjestima jeste loša, a to je Mišić razumio kao Talocijevo loše objavljivanje izvora! Rad Mihaila Dinića, postajući tako izvor prvog reda, što se u brojnim njegovim radnjama nepisanim pravilom u praksi već primjenjuje, zbog kvaliteta i ne bez razloga, kod Mišića u tom svojstvu, prošao je ipak sa slabim korištenjem (i čitanjem i tumačenjem).

Naprotiv, S. Mišić se potrudio da pokaže kako je i pomenutu Talocijevo djelo koristio u svojoj radnji. Iako ga više puta citira, Talocijevo djelo kao da nije bilo u njegovim rukama. Na to upućuje i sam kada nije ispravno napisao ni naslov ovoga djela u pratećem spisku “objavljenih izvora”, a svako citirano mjesto Talocijevog djela je zapravo preuzimao iz druge literature, na jednom mjestu i od Mihaila Dinića.⁹⁶ U svakom slučaju za Mišića Taloci je ponekad loše izdanje a ponekad, očito, dobro izdanje pisane građe.

Povelje za Stjepana Vukčića objavio je i kontroverzni Marko Vego.⁹⁷ Mišić u svome spisku literature navodi da je koristio knjigu Marka Vega u kojoj je objavljeno to njegovo čitanje i analiza tih povelja, te dati faksimili za dvije pročitane povelje (1444, 1454),⁹⁸ ali tu činjenicu ne uzima u obzir. Istina je da ni Vegina čitanja nisu najuspješnija, niti egdotički ispravno prezentirana za daljnju raspravu (naroči-

⁹³ Ovo Dinićevo djelo je u prvom izdanju izišlo 1940. godine (Glas Srpske kraljevske akademije 182, Beograd 1940, 151-257). Mada to M. Dinić izrijeckom ne spominje, čini se da do originala ili kopija nije mogao ni tako lako doći obzirom na prateću političku situaciju u srednjoj i zapadnoj Evropi krajem tridesetih XX. stoljeća.

⁹⁴ M. Dinić, *Zemlje hercega Svetoga Save*, napomena 3, na strani 179.

⁹⁵ Isto, 223.

⁹⁶ Uporedi, S. Mišić, *Humska zemlja u srednjem veku*, 329 i prema registru pod Thalloczy.

⁹⁷ Prvo izdanje smo ranije pominjali ali ono je objavljeno i kao dio Vegine knjige, M. Vego, *Tri povelje o posjedima hercega Stjepana Vukčića Kosače*, u: “Marko Vego, *Iz historije srednjovjekovne Bosne i Hercegovine*”, Svjetlost, Sarajevo 1980, 452-486.

⁹⁸ S. Mišić, *Humska zemlja u srednjem veku*, 331.

to zbog sugestivno dodanih komentara),⁹⁹ ali se na ponuđenim faksimilima povelja iz 1444. i 1454. Mišić mogao iskušati i preciznije progovoriti o “novijim čitanjima” ili “lošim izdanjima” ovih povelja.¹⁰⁰

Već u uvodnom dijelu svoga rada Marko Vego je uvrstio rečenicu kojom konstatira da je utvrdio da “su prijepisi Talocija dosta točni mada ima manjih propusta”.¹⁰¹ Ova izolirana informacija, bez datih dodatnih primjera i konstatacija, našom provjerom objavljenih faksimila dvije povelje iz 1444. i 1454. godine i Talocijevog čitanja, može se smatrati tačnom. Da, Marko Vego je ostvario uvid u ove dvije povelje i dao je precizniju i tačniju ocjenu Talocijevog izdanja povelja za Stjepana Vukčića nego Siniša Mišić!

Umjesto zaključka

Mada je u uvodnom dijelu svoga rada, u kojem je pratio dotadašnja proučavanja, u općim crtama, izražen hiperkritički ali i djelimično tačno, prosudio kvalitet radova Marka Vege, Siniša Mišić se na mnogim primjerima nije držao u skladu sa iznesenom vlastitom ocjenom. Zapravo to je ocjena koju su svojevremeno mogli da iskažu nekadašnji pioniri modernijeg proučavanja historije srednjovjekovne Bosne, sada već legendarni medievalisti kao što su Anto Babić ili Sima Ćirković koji su djelima to i dokazivali. Svojom monografijom Siniša Mišić je uporno dokazivao suprotno. Mišićevu ocjenu Veginih radova navešćemo u cjelini. O radovima Marka Vege

⁹⁹ Svojim komentarima pridodatim u zagradama Vego je prejudicirano ugrožavao u tekstu povelja njihovu očuvanu originalnu snagu. Iako u dobroj namjeri i ponegdje očito tačno, upravo zbog onih pogrešnih, ili vjerovatnih, kojima se nepotrebno skreće pažnja budućim istraživačima u pogrešnom pravcu, te svoje komentare je trebao izolirano prezentirati u odnosu na vršenu transkripciju.

¹⁰⁰ Zahvaljujući predlošku Talocija i uvidu u date faksimile može se reći da je čitanje Marka Vega moglo biti i bolje. Na nekim mjestima Vego je povelje bolje pročitao nego Taloci, no na nekim mjestima i nije. Obzirom da nije egdotički korisnije predstavio povelje, ne čudi što se, i pored njegovog izdanja, autori i istraživači radije služe Talocijevim, nego njegovim izdanjem.

¹⁰¹ Vegin način pismenog izražavanja upravo na pitanju konstatacije iza ove rečenice pokazuje naglašenu pojavnu rugobatnost. Iza toga on piše: “Istim problemom se bavio učeni Stojan Novaković.” Upućeniji u problematiku, kada u navedenom radu Stojana Novakovića ne nađu pomenute povelje, shvatiće da je prikazivanje proučavanja historiografskog rasta i ove konstatacije o Talociju i njegovom čitanju neskladno komponirano u čitavom pasusu i upravo zbog ovakvog pisanja radije će se odlučiti da ili preskoče pristup Marka Vega ili da moraju svaku njegovu konstataciju provjeriti više puta prije nego što se usude da ga pomenu ili citiraju. Uporedi, M. Vego, *Tri povelje o posjedima hercega Stjepana Vukčića Kosače*, 453.

Mišić navodi: “Osnovna karakteristika ovih radova je da su oni vredniji u onom delu u kojem se saopštavaju rezultati sa terena (pre svega arheoloških iskopavanja), dok su tumačenje pisanih izvora i pojedini zaključci autora problematični i podležu kritici. Posebno su sporni zaključci o etničkim prilikama u Hercegovini i ubikacija mnogih gradova i sela, koja se u više navrata pokazala kao netačna.”¹⁰² U svome spisku među objavljenim izvorima, provjerenim i poznatim djelima historiografije, Siniša Mišić uvrstio je i ispise Marka Vega o srednjovjekovnoj Hercegovini.¹⁰³ Uz Dinićeve radove ovi Vegini ispisi (mada ih, vidjeli smo kroz nekoliko primjera, ponekad i bezuspješno prikriva golim signaturama, a u knjizi ih je korišteno daleko više) su mu najvažnije uporište u arhivske pokazatelje XV. stoljeća. Lako bi se moglo pokazati da Siniša Mišić, iako demonstrira suprotno, ipak nije sam koristio nijednu stranicu neobjavljene arhivske građe za XV. stoljeće! U cjelini gledano respektabilan broj serija, svezaka i folija koje Mišić navodi u svojim napomenama u razini su, može se reći, radnog vijeka jednog istraživača. Za XV. stoljeće, provjereno, Mišić to nije demonstrirao!

Ispisi Marka Vega ipak su samo radno polazište za koje zaista može vrijediti ocjena da “su tumačenje pisanih izvora i pojedini zaključci autora problematični i podležu kritici.” To je upravo Mišićeva ocjena! Ispisi Marka Vega nisu samo kratki, fragmentarni pred mogućnostima koje se iz njih mogu izvući, niti činjenica, građa, relevantno polazište, koliko-toliko dostupno vrelo ili ono malo što je Mišić imao pred sobom, pa to iskoristio u potpunosti, nego su i netačni i neprecizni, a upravo to se trebalo utvrditi u istraživačkom postupku pa onda razbacivati signaturama. Siniša Mišić se u svome radu sasvim suprotno ponašao u odnosu na ocjenu koju je iznio o radovima Marka Vega. Naprotiv, uprkos iznesenoj ocjeni davao je Vegi prednost i pred relevantnijim autorima i u historiografiji dokazanim djelima, a ponekad i nad čitavom historiografijom (na onim mjestima gdje se Marko Vega pojavljuje kao jedini izvor). Moglo bi se reći da je za razliku od Siniše Mišića Marko Vega barem radio, jer to mu je sam Mišić priznao stavljajući ga, kao anonimsa u ispisima koje niko ne koristi u takvoj dimenziji, u istu ravan kao i Mihaila Dinića, jednog od, blago rečeno, rodonadžnika arhivske faktografije historije srednjovjekovne Bosne iz neobjavljene arhivske građe Dubrovačkog arhiva. Ni to nije sve. Ako bi se sve to zanemarilo kao jednostrano viđenje stanja stvari kod kritičara, zlobnog i maštovitog, i kako-tako, ipak, reklo da se služilo onim što se imalo pred sobom ni to ne bi bilo opravdanje. Naime, sve ono što je Vega ponudio Mišić nije iskoristio. A, pretpostavljamo, očito je bilo sramotno citirati samo prave izvore informacija. Bit će i ostat će pitanje

¹⁰² S. Mišić, *Humska zemlja u srednjem veku*, 11.

¹⁰³ *Isto*, 327.

po kom se principu Mišić rukovodio kada je birao (uzimao ili zapostavljao) sadržaje (podatke i dijelove informacija) iz ispisa Marka Vega! Karikiramo zlobno: možda kao u onoj narodnoj priči o šljivama.

Što reći u vezi sa Mišićevom ocjenom konteksta pojave svoje knjige: "... ova tema ... do danas nije obrađena na zadovoljavajućem nivou. Ova knjiga predstavlja rezultat višegodišnjih istraživanja ..." (i dalje da se ne navodi, iz obzira prema onima koje je Mišić obmanuo),¹⁰⁴ kada se radi o metodologiji znanstvenog rada, do, da se ovakva ponuda kod studenata na prvom seminarskom radu naziva pogrešnom.

Kuda ide Mišićeva prezentacija najbolje pokazuje primjer korištenja njegove monografije. Možda osiguran Mišićevim shvatanjem metodologije znanstvenog rada kao ispravan i školski odobren pristup, ili iz nekih drugih razloga, uglavnom, već pomenuti Aleksandar Ratković demonstrira da je istu metodologiju dobro savladao. On navodi sljedeće: "Između 1449. i 1492. godine u Žabici su živjela deseterica trgovaca čije prisustvo svjedoči o ekonomskoj moći toga kraja ", uz prateću napomenu: "S. Mišić, *Humska zemlja u srednjem veku*, Beograd, 1996, 223".¹⁰⁵ Siniša Mišić za to nije kriv. Krajnje zlobno: Njegova monografija je pred korisnicima, rezultat je višegodišnjih istraživanja, branjena je pred uglednom komisijom, a ima i apostrofiranje da služi kao primjer kako se koristi historijska građa. Kada sagledamo navedenu stranicu u monografiji kod Siniše Mišića imamo sljedeću situaciju. Na dotičnoj 223. stranici monografije nalazi se tekst sa naznačenim napomenama 120-129, a u pratećem kritičkom aparatu, na 323. strani, daju se u sadržaju zvanično gole signature uz "Ispise Marka Vega" za napomene u neprekinutom nizu počev i uključivo od 115. do uključivo 129. napomene.¹⁰⁶ Ratković se sam mogao poslužiti tim istim "Ispisima Marka Vega", ali je svojim pristupom, iako istraživač materijalne kulture, pokazao da i on može da vrši istraživanja kao i Siniša Mišić. Naime, prije ovog citata monografije Siniše Mišića, Ratković je koristio "Vegine, Izvore o Trebinju," za svojih pet napomena u nizu (napomene 104-108), a poslije citiranja Mišića, nastavlja u neprekinutom nizu sa još deset citata Veginih "Izvora o Trebinju" (napomene

¹⁰⁴ *Isto*, 8.

¹⁰⁵ A. Ratković, *Ljubinja – srednjevjekovne nekropole i crkvišta (Prilozi monografiji)*, 65, napomena 109.

¹⁰⁶ S. Mišić, *Humska zemlja u srednjem veku*, str 223 i prateće napomene na str. 323. Samo za ovih, zvaničnih 15 napomena u nizu korištenih od strane Marka Vega, Siniša Mišić je u uvodu svoje monografije, u osvrtu na izvore i literaturu, ako mu već vrijede, Marka Vega trebao spomenuti i u pozitivnom kontekstu.

110-119).¹⁰⁷ Možda time upotpunjuje “istraživanja” Siniše Mišića, obzirom da Mišić koristi Vegine “Ispise o Hercegovini” ali ne koristi i Vegine “Izvore o Trebinju”, ili pokazuje nešto drugo, to je teško znati (svakako u cjelini oko 30 ispisa Marka Vega u neprekinutom nizu). Za razliku od Siniše Mišića, Ratković se bar ne “razbacuje” signaturama ... Vidljivo je da se pred krupnim metodološkim pogreškama znanstvene metodologije ovih autora, i po njihovim prepoznavanju, pa tako ostvarenom kapitalu od strane kritičara, bestijalno i besciljno mogu vršiti i karikiranja i nipodaštavanja, zlobni komentari, te zabavljati mlađa stručna publika kojoj se, istina, drugačije prezentira metodologija znanstvenog i istraživačkog rada (u tom smislu autor ove kritike se suzdržavao koliko je mogao i naznačavao gdje je god stizao), ali ako bi se to kao cilj kritike činilo čitaocu, autoru (autorima) i kritiziranoj monografiji (monografijama, radovima), ne bih previše žalio jer ovo je bio jedan i, ako ga treba tako shvatiti, subjektivan odgovor na rastuću paralelnu historiografiju koja se kao školski i “školski” primjer nudi modernoj historiografiji. Propusti i pogreške su uobičajenost i mogu se pravdati, razumjeti i niko nije imun na njih, dešavale su se i dešavaju se mnogima, i najvećima i nije zbog toga neko postajao nimalo slabiji, ali čitav metodološki sistem, u startu, svjesno zasnovan na propustima i pogreškama ne može biti i nije historiografija. Dakle, pitanje valoriziranja ispisa Marka Vega je centralno odredište na kojem će se prepoznavati startni neuspjeh Mišićeve monografije i put u paralelnu historiografiju.

U cjelini gledano, detaljniji uvid pokazuje da ni određena figurativna apostrofiranja kvaliteta Mišićevog pristupa obzirom na historijsku topografiju, privredu i društvene prilike ne mogu stajati. Sa dobrim namjerama kazano je: “U monografiji Siniše Mišića, *Humska zemlja u srednjem veku*, pokazano je na koji način se istorijska građa može iskoristiti kako bi se svestrano proučila prošlost jedne istorijske oblasti iz koje je kasnije izrasla Hercegovina.”¹⁰⁸ Iznijeto apostrofiranje je prijateljska recenzija, svojevrсна inercija i očekivano shvatanje, jer je ponuđeno Mišićevo prezentiranje branjeno ipak kao doktorat i pred uglednom komisijom (pa otuda treba da je dobro !?), a ne detaljnije ostvareni uvid u sadržaj njegove monografije, stanje u izvorima i historiografiji. Zbog toga se ne može uzeti u obzir kao relevantna ocjena.¹⁰⁹ Naprotiv, u monografiji Siniše Mišića, *Humska zemlja u srednjem veku*,

¹⁰⁷ Uporedi, A. Ratković, *Ljubinja – srednjovjekovne nekropole i crkvišta (Prilozi monografiji)*, 64-65.

¹⁰⁸ Jelena Mrgić-Radojčić, *Donji Kraji. Krajina srednjovjekovne Bosne*, Filozofski fakultet u Beogradu, Filozofski fakultet u Banjaluci, Istorijski institut u Banjaluci, Beograd 2002, 20.

¹⁰⁹ Autoričin tematski okvir nije podrazumijevao detaljniju analizu Mišićeve monografije, pa vjerovatno nije bilo ni prilike da se pretrese njegova “istorijska građa” i tako potvrdi

veoma jasno je pokazano na koji način se historijska građa i historiografija ne smije iskorištavati i zloupotrebjavati kako bi se bilo šta i počinjalo. U protivnom, iznijeto bi bilo i ostalo ne samo bukvalno tačno tehničko odobravanje paralelnog pristupanja aktualnim oruđima historičara na putu prema spoznaji, nego i unaprijed zacrtano i izvršeno uništavanje istinske spoznaje. Mišićevom knjigom dalji razvoj proučavanja Huma (i Hercegovine), nije dobio obradu na zadovoljavajućem nivou, nije dobio presjek koji može da bude sigurno i stabilno uporište i polazište u daljnjim istraživanjima, nego otvorenu trasu u paralelnu historiografiju, figurativno rečeno pra-

izneseno apostrofiranje. Za one radove koje detaljnije tretira u svom tematskom okviru pokazan je "kritički odnos". Tako je autorica utvrdila za rad Pava Anđelića, između ostalog (jer ima i pozitivnih ocjena njegovog pristupa), i da je "njegovo tumačenje izvora često neadekvatno", za rad Marka Vega, između ostalog, da je "izlaganje autora zasnovano na veoma slobodnoj interpretaciji izvora, koje, pri tom, retko navodi u kritičkom aparatu", za istog na jednom mjestu da "u svojim izlaganjima je veoma tendenciozno koristio izvornu građu kako bi potkrepio svoje stavove", a za jedan, po postavci autorice čini se ključan za čitavu njenu monografiju (!?), u svakom slučaju za autoricu važan podatak prezentiran u cjelini od strane Mladena Ančića: "kako nismo u prilici da lično proverimo podatak, uzimamo ga s rezervom", i "zbog neproverenosti celog dokumenta ne može se za sada ništa konkretno zaključiti", *Isto*, 18-19, 27, 72. Zašto samo tu sa rezervom, kada, također, autorica ni na jednom drugom mjestu nije bila u prilici lično da provjerava ostale podatke koje koristi ! Ovdje istaknuto predstavlja isječak i nije rezultat naše detaljnije analize autoričinog rada, niti je kompletan stav autorice koji se može pronaći u monografiji kao stav o dosad izlaganom ili objavljivanom, naročito u biranim rječima isticanja i hvale za radove srpskih historičara, ali je na primjeru "spornog podatka" Mladena Ančića (koji se jednostavno morao imati radi iznijetog nevjerovatnog subjektivnog isključivanja i u tom svojstvu apostrofiranja, a koji se mogao poručiti iz arhiva ili potražiti od navedenog autora) ipak vidljiv naglašen navijački odnos prema "odgovarajućim" i "potrebnim" izvorima, čitanjem izvora, tumačenjima, ocjenama, kvalifikacijama i prosudbama, pa i onima koji donose nove izvore, u odnosu na brojna citiranja drugih autora čiji podaci (često gole signature), pa ni Mišićeva čitava "izvorna građa" (a radi se o stotinama kilograma i stotinama metara arhivskih svezaka demonstriranih golim signaturama) nisu "za provjeru ili rezervu", nego za pozitivan primjer ! Pa čak i za metodološki primjer !? U svakom slučaju, autorica je u svom tematskom pravcu kod Marka Vega prepoznala "veoma slobodnu interpretaciju izvora" i "veoma tendenciozno korištenje izvorne građe", a monografija Siniše Mišića ima za izvornu podlogu, itekako zastupljene ispise i tumačenja izvora od strane Marka Vega, pa bi se u tom pravcu moglo razmišljati odakle je tko metodološki krenuo i dokle je stigao u svojim višegodišnjim istraživanjima ! Mišić lično nije provjeravao podatke pa bi ono što je sam navodio u monografiji i sam trebao uzimati sa rezervom, a kamoli oni autori koji njegovu monografiju eventualno koriste ili im uopće pada na pamet da je spominju!

vi debakl, katastrofu i sramotu historiografije i znanosti uopće na jugoistoku Evrope na kraju XX. stoljeća.

Dobre osnove fundusa pokazatelja koje je pružala ranija historiografija sa svojim uobičajenim korisnim inicijalima, dobrim i lošim heurističkim karakteristikama, nisu iskorištavane kao polazište za istraživanja, potvrđivanja, popravljanja i dopunjavanja, istinska valoriziranja, već su kao konačna rješenja neselektivno preuzeta, transformirana i prezentirana dobrim dijelom kao rezultat vlastitih autorovih istraživanja. Da barem nisu pomenuta uz istinske vrijednosti struke (primjerice Mihaila Dinića) ! Obzirom da to nije izraz arhivskih istraživanja, kakvim se predstavlja, niti odraz temeljnih vrijednosti historiografije, svako daljnje zalaženje u korice Mišićeve knjige zahtijeva dodatne obzire kojima se mogućnost literaturnog i izvornog oslonca dovodi do razine obavezne dodatne provjere, pa sve do isključivosti i primjedbe da urađeno ne predstavlja odraz historijske građe a ni detaljnijeg stručnog uvida u historiografsku literaturu.

Po obimu prezentiranog materijala Mišićeva monografija je jedan od najzanimljivijih modernih i suvremenih primjera za nastavnu praksu i vježbu na temu kako ne treba pisati znanstveno djelo. Ako se tako može reći, to je zasad jedina relevantno uočena dobit ove Mišićeve monografije pred stručnom javnošću. Po pitanju dobiti, otvorena rasprava o Mišićevoj monografiji bi sigurno pokazala više mogućnosti i više koristi za daljnji razvoj historiografije. ■

HISTORIJSKI MITOVI NA BALKANU

ZBORNİK RADOVA